

Dariusz Mazurkiewicz¹
Wrocław

Rola obrońcy wężła w procesach małżeńskich

Wstęp

Na temat urzędu obrońcy wężła powstało wiele opracowań z dziedziny prawa kanonicznego zajmujących się jego kwalifikacjami, umiejscowieniem w ekonomii procesów małżeńskich oraz powierzonymi mu przez prawodawcę kościelnego zadaniami². W niniejszym przedłożeniu postaramy się omówić poszczególne normy dotyczące obrońcy wężła i poprzez ich sumaryczne przedstawienie wskażemy najpierw pozycję w procesach małżeńskich, którą wyznaczył mu prawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z r. 1983³ oraz instrukcji procesowej *Dignitas connubi*⁴. Zwrócimy także uwagę na sposób powoływania

¹ Dariusz Mazurkiewicz: ks. dr, adiunkt na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu, e-mail: d.mazurkiewicz@serwer1361595.home.pl

² Zob. m. in.: E. Biskupski, *Obrońca wężła w kanonicznym procesie małżeńskim*, Łódź 1937; S. Paździor, *Sędziowska ocena uwag przedwyrokowych obrońcy wężła małżeńskiego*, [w:] *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia*, t. 1, Lublin 1999, s. 41-46; A. Dziega, *Zadania procesowe obrońcy wężła małżeńskiego*, *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia*, t. 1 Lublin 1999, s. 23-40; M. Greszata, *Z dyskusji nad zadaniem obrońcy wężła*, „Prawo – Administracja – Kościół” 5 (2001) z. 1, s. 158-161; M. Greszata – Telusiewicz, *O kodeksowym rozumieniu urzędu obrońcy wężła*, „Człowiek – Rodzina – Prawo” (2013) nr 3, s. 9-16; T. Pierson, *Udział obrońcy wężła w procesie małżeńskim*, „Kościół i prawo”, 6 (1989), s. 91-102; A. Pastwa, *Officium „Proponendi et exponendi omnia” (kan. 1432) in favorem veritatis. Znaczenie animadversiones obrońcy wężła w procesie o nieważność małżeństwa*, „Śląskie Studia Historyczno – Teologiczne” 40 (2007) z. 2, s. 328-338; W. Góralski, *Urząd obrońcy wężła małżeńskiego w świetle przemówień papieża do Roty Rzymskiej z lat 1939-2007*, „Ius Matrimoniale” 13 (2008), s. 79-90.

³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, AAS 75 (1983), s. 1-317, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Pallottinum 1984 (dalej KPK).

⁴ *Pontificium Consilium de Legum Textibus. Instructio „Dignitas connubi” servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii (25 I 2005)*, „Communicationis” 37 (2005), s. 11-89, tekst polski za: A. Dziega [in.], *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubi”*, Sandomierz 2007.

defensora, potrzebne kompetencje i jego zadania w procesach małżeńskich. Następnie w świetle Kodeksu z 1983 r. oraz wspomnianej instrukcji procesowej przyjrzymy się unormowaniom, które do prawa kanonicznego wprowadził papież Franciszek w Liście apostolskim motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*⁵. Pozwoli to nam na przyjrzenie się obecności obrońcy węzła w procesach małżeńskich, a zwłaszcza w procesie o orzeczenie nieważności małżeństwa. Szczególną uwagę zwrócimy na zmiany, które dokonały się za sprawą nowych norm, przy jednoczesnym zachowaniu istotnych elementów jego posługi wynikających z dotychczasowego prawodawstwa. Wypada mieć nadzieję, że układ niniejszego wystąpienia pozwoli na ukazanie roli wyznaczonej obrońcy węzła przez prawodawcę kościelnego.

1. Osoba obrońcy węzła w perspektywie historycznej

Urząd obrońcy węzła został wprowadzony do procesu małżeńskiego w 1741 r. przez papieża Benedykta XIV⁶ i jak zauważa T. Pieronek, z racji przyznanego mu prawa interwencji procesowej i obowiązku apelacji, od razu stał się kluczową postacią w procesie małżeńskim⁷.

Podobnie ważną rolę wyznaczył mu prawodawca w Kodeksie z roku 1917 r.⁸ oraz w instrukcji *Provida Mater* z 1936 r.⁹. Jak stwierdza A. Pastwa, jego uprawnienia były wyższe od tych, które posiadały strony i ich adwokaci¹⁰. W początkowej fazie procesu redagował pytania dla stron, świadków i biegłych oraz miał prawo-obowiązek być obecnym podczas ich przesłuchania (can. 1968, n. 1 CIC)¹¹. Ponadto posiadał prawo wglądu na każdym etapie postępowania w akta sprawy, choćby jeszcze nieogłoszone (can. 1969, n. 1 CIC) oraz prawo do informacji o wszystkich dowodach, tak, by mógł wnieść do nich uwagi (can. 1969, n. 2 CIC). Ponadto miał prawo do ostatniego głosu przed zapadnięciem wyroku (can. 1984 § 1-2 CIC).

⁵ Papież Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kano-ny Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa*, tekst polski za: Tarnów 2015 (dalej MIDI).

⁶ *Konstytucja apostolska Dei miseratione*, CICFontes, t. 1 nr 318.

⁷ Zob. T. Pieronek, *Udział obrońcy węzła w procesie małżeńskim*, s. 91.

⁸ *Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1943 (dalej CIC).

⁹ Sacra Congregatio Sacramentis, *Instrukcja Provida Mater*, AAS 28 (1936), s. 313-361.

¹⁰ A. Pastwa, *Officium „Proponendi et exponendi omnia”*, s. 331.

¹¹ „Obrońca węzła winien się starać, aby pytania były odpowiednio ułożone, miały związek ze sprawą i uwzględniały tytuł nieważności; dlatego też może poprawiać artykuły dowodowe przedłożone przez strony lub ich adwokatów, zwłaszcza jeśli są sugestywne. Powinien również żądać przedłożenia dokumentów, jeśli uzna to za potrzebne”, *Instrukcja Provida Mater*, art. 70 § 1.

W świetle dawnego Kodeksu podstawowym zadaniem obrońcy wężła było redagowanie i przedkładanie uwag przeciwnych orzeczeniu nieważności małżeństwa oraz przytaczanie tego wszystkiego, co może być użyteczne do obrony ważności małżeństwa lub jego dopełnienia (can. 1968, n. 3 CIC). W tej optyce rola obrońcy sprowadzała się do przeciwstawienia się we wszelki dozwolony prawem sposób stwierdzeniu nieważności wężła. Tak rozumiana obrona sprzeciwiała się niejednokrotnie poznaniu prawdy o małżeństwie stron, bowiem wymagała osiągnięcia pewności bezwzględnej co do jego nieważności. Stąd już w latach czterdziestych ubiegłego stulecia spotkała się z reakcją papieża Piusa XII, który stwierdził: „Nie można wymagać pewności bezwzględnej co do nieważności, to znaczy takiej, która wykluczałaby nie tylko wszelką pozytywną możliwość, ale także prostą możliwość przeciwieństwa. Norma prawna według której małżeństwo cieszy się przychylnością prawa i dlatego w wątpliwości należy orzekać jego ważność [...] (kan. 1014), nie może być rozumiana inaczej, jak tylko w ten sposób, że chodzi o moralną pewność twierdzenia przeciwnego, którą trzeba osiąść. Żaden trybunał kościelny nie ma prawa ani władzy, by wymagać więcej”¹².

Mimo takiego ujęcia, zaprezentowanego przez Piusa XII¹³, defensor w poprzednim Kodeksie, miał obowiązek apelacji we wszystkich przypadkach po pierwszym orzeczeniu nieważności małżeństwa (can. 1987 CIC) oraz musiał opowiadać się za wężłem w stopniu apelacyjnym po pierwszym orzeczeniu nieważności¹⁴. Trzeba jednak zauważyć, że już Pius XII sprzeciwiał się działaniom takim defensora, które byłyby sprzeczne ze zdrowym rozsądkiem i stanowiły bezużyteczny wysiłek skierowany na przedłużenie procesu lub utrudniały dotarcie do prawdy poprzez przedkładanie bezwartościowych dowodów, podstępnych i sugestywnych pytań, wyolbrzymianie i zmienianie możliwości w dokonane fakty, czy też kwestionowanie wiarygodności świadków z powodu różnic lub niedokładności w kwestiach nieistotnych lub bez znaczenia dla przedmiotu procesu¹⁵.

W praktyce jednak rola widziana była niejednokrotnie jako tego, który wszelkimi możliwymi sposobami przeciwstawia się orzeczeniu nieważności małżeństwa lub uzyskaniu dyspensy *super rato*. Stąd jeszcze dzisiaj osoba obrońcy wężła bywa traktowana przez strony procesowe jako ta, która wszelkimi możliwymi sposobami stara się utrudnić wydanie korzystnego dla nich wyroku.

¹² *Przemówienie Piusa XII do Roty Rzymskiej z dnia 1 października 1942 r.*, AAS 34 (1942), s. 338-343, tłum. za: T. Pieronek, *Udział obrońcy wężła*, s. 98.

¹³ Na temat roli obrońcy wężła w procesach małżeńskich zob. także *Przemówienie Piusa XII do Roty rzymskiej z 2 października 1944 r.*, AAS 36 (1944), s. 281-290, zob. także W. Góralski, *Urząd obrońcy wężła małżeńskiego*, s. 80-82.

¹⁴ Zob. M. Greszata-Telusiewicz, *O kodeksowym rozumieniu urzędu obrońcy wężła*, s. 9-10.

¹⁵ Zob. W. Góralski, *Urząd obrońcy wężła małżeńskiego*, s. 81.

2. Defensor w Kodeksie z roku 1983 i instrukcji *Dignitas Connubi*

Zmiana procesowego prawa małżeńskiego, która dokonała się w nowym Kodeksie, a która została potwierdzona w instrukcji procesowej *Dignitas Connubi*, wprowadziła również zmiany w rozumieniu osoby obrońcy wężła i przypisanych mu zadaniach. Przypatrzymy się więc normom kodeksowym, by tym lepiej dostrzec nowe elementy w posłudze defensora wprowadzone przez papieża Franciszka w *Mitis Iudex Dominus Iesus*.

2.1. Pozycja obrońcy wężła w procesie

Rozważając na temat urzędu obrońcy wężła należy wskazać na początku jego pozycję w procesach małżeńskich. Prawodawca nie rozstrzyga tego, dlatego mając na uwadze opinie kanonistów można wskazać kilka istniejących stanowisk¹⁶.

Pierwsze głosi, że obrońca wężła jest prawdziwą stroną procesową mającą za zadanie obronę małżeństwa¹⁷, przy czym w większości autorzy wskazują, że stroną pozwaną jest Kościół¹⁸, bowiem, co trzeba wyraźnie zauważyć, prawdziwy spór w procesie małżeńskim toczy się nie pomiędzy małżonkami – chociaż w nomenklaturze procesowej nazywa się je stroną powodową i pozwaną – ale pomiędzy osobą wnoszącą skargę powodową a Kościołem, który jest strażnikiem wężła małżeńskiego. Obrońca wężła nie reprezentuje jednak strony pozwanej, która broni interesu prywatnego, ale stoi na straży *bonum publicum*, którym jest nierozzerwalność ważnego wężła małżeńskiego.

Spotyka się również opinie, które głoszą, że jeśli jedna ze stron jest za ważnością małżeństwa, a druga optuje za stwierdzeniem jego nieważności, to obrońca jest trzecią osobą interweniującą w procesie¹⁹.

Nie brak jednak również takich autorów, którzy widzą w nim reprezentanta strony pozwanej²⁰, zwłaszcza wtedy, gdy pozwany współmałżonek nie uczestni-

¹⁶ Szerzej na ten temat zob. A. Dzięga, *Zadania procesowe obrońcy wężła małżeńskiego*, s. 25-28.

¹⁷ Zob. M. Pompedda, *L'assenza della parte nel giudizio di nullità di matrimonio: garanzie del contraddittorio e del diritto di difesa*, [w:] tenże, *Studi di diritto processuale canonico*, Milano 1995, s. 107.

¹⁸ Zob. Z. Grochowski, *Quisnam est pars conventa in causis nullitatis matrimonii?*, „Periodica de re morali, canonica, liturgica” 79 (1990), s. 357-391.

¹⁹ Zob. F. Bączkiewicz, J. Baron, W. Stawinoga, *Prawo Kanoniczne*, t. 3, Opole 1958, s. 196.

²⁰ Zob. M. Ortiz, *Il difensore del vincolo*, [w:] H. Franceschi, J. Llobell, M. Ortiz [red.], *La nullità del matrimonio: temi processuali e sostantivi in occasione della „Dignitas Connubi”*, Roma 2005, s. 35.

czy w procesie. Należy także zauważyć, że istnieją zwolennicy opinii, iż obrońca węzła jest szczególnym współpracownikiem sędziego w dochodzeniu prawdy o małżeństwie²¹.

Można stwierdzić, że choć wszystkie te opinie niosą ze sobą znamiona słuszności, to jednak dominującą jest ta, która widzi w defensorze stronę – reprezentanta Kościoła, który nie stoi jednak w opozycji do żadnego z uczestników procesu²², ale dla każdego z nich jest pomocą w dotarciu do prawdy o ważności lub nieważności konkretnego małżeństwa.

2.2. Kompetencje w ustanawianiu obrońcy węzła

Zgodnie z zamysłem prawodawcy, w diecezji istnieje obowiązek ustanowienia przynajmniej jednego²³ obrońcy węzła dla spraw, w których chodzi o nieważność świąteń albo o nieważność lub rozwiązanie małżeństwa (kan. 1432 KPK)²⁴, przy czym w małych diecezjach lub w przypadku niewielu spraw prowadzonych na jej terenie, można mianować obrońcę węzła do poszczególnych spraw (kan. 1436 § 2 KPK). W praktyce w diecezjach polskich, w których istnieje sąd kościelny, obrońcy węzła są mianowani na stałe, przy czym w sądach prowadzących wiele spraw, urząd ten pełni nawet kilka osób²⁵. Jeżeli natomiast kilku biskupów diecezjalnych ustanowi – za aprobatą Stolicy Apostolskiej – jeden trybunał dla swoich diecezji, to obrońca węzła będzie mianowany dla wszystkich diecezji go tworzących (kan. 1423 § 1-2 KPK)²⁶. Podobna sytuacja, odnośnie obrońcy węzła, będzie miała w regionalnych i międzyregionalnych trybunałach drugiej instancji (kan. 1439 § 1-2 KPK).

Nominacja obrońcy węzła – zgodnie z kan. 1435 KPK – należy do biskupa²⁷, przy czym w kontekście kan. 470 KPK²⁸ należy doprecyzować, że chodzi tu

²¹ Tamże.

²² U. Nowicka, *Obrońca węzła małżeńskiego gwarantem prawdy i sprawiedliwości: refleksje na kanwie przemówienia papieża Franciszka do członków Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej z 8 listopada 2013 r.*, „Ius Matrimoniale” 25 (2014) z. 2, s. 39.

²³ To sformułowanie „przynajmniej jednego” znalazło się dopiero w art. 53 § 1 DC.

²⁴ Zob. także, *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, AAS 82 (1990), s. 1033-1363.

²⁵ Przykładowo przy Metropolitalnym Sądzie w Warszawie jest powołanych 9 obrońców węzła, www.trybunal.mkw.pl (06.04.2016).

²⁶ Zob. także art. 34 § 1 DC.

²⁷ Poprzednio prawodawca przyznawał to prawo ordynariuszowi, co budziło kontrowersje, czy przynależy ono wikariuszowi generalnemu, zob. E. Biskupski, *Obrońca węzła w kanonicznym procesie małżeńskim*, Łódź 1937, s. 117.

²⁸ „Nominacja tych, którzy sprawują urzędy w kurii diecezjalnej, należy do biskupa diecezjalnego”.

o biskupa diecezjalnego oraz tych, którzy są z nim zrównani zgodnie z kan. 381 § 1 KPK. Pozostaje pytanie, czy obrońcę węzła może zamianować administrator diecezji? Na to pytanie należy odpowiedzieć pozytywnie, bowiem zgodnie z prawem przysługuje mu władza diecezjalnego z wyjątkiem tych spraw, które z natury rzeczy lub na mocy samego prawa są wyjęte (kan. 427 § 1 KPK). Z kolei w trybunale międzydiecezjalnym prawo to przysługuje zespołowi biskupów, którzy ten trybunał wyznaczyli, bądź biskupowi wyznaczonemu przez nich do kierowania trybunałem (kan. 1423 § 1 KPK)²⁹.

Do udziału w konkretnej sprawie obrońcę węzła wyznacza wikariusz sądowy wraz z powołaniem kolegium sędziowskiego. Również tenże wikariusz może obrońcę węzła zastąpić kolejnym z listy mianowanych przy trybunale, gdyby ten utracił urząd z racji śmierci, upływu wyznaczonego czasu, przyjętego orzeczenia, przeniesienia, usunięcia lub pozbawienia.

Obrońcy węzła można dekretem wikariusza sądowego wyznaczyć pomocnika (DC 55). Może on być wyznaczony zarówno na początku procesu, jak i w jego trakcie, tak by podejmował działania za pierwszorzędnie wyznaczonego, gdyby ten doznawał przeszkody w pełnieniu urzędu. Pomocnik defensora może pochodzić z grona innych obrońców mianowanych przy trybunale lub być wyznaczony *ad casum* spoza tego grona. Możliwość wprowadzenia pomocnika ma przede wszystkim stanowić ochronę przed wydłużaniem się procesu.

Obrońca węzła może być odwołany z powodu słusznej przyczyny (kan. 1436 § 2 KPK) Odwołanie defensora należy do biskupa diecezjalnego lub osób stojących na czele jednostek kościelnych, o których w kan. 368 KPK. Z kolei uprawnienia tymczasowego administratora diecezji wydają się być ograniczone w związku z zasadą *sede vacante nihil innovetur*, ponadto, skoro zgodnie z Kodeksem z 1917 r. podczas wakansu stolicy biskupiej nie ustawał urząd obrońcy węzła i nie mógł go odwołać wikariusz kapitulny, to również i dzisiaj należałoby zachować tę zasadę³⁰. W nadzwyczajnych natomiast okolicznościach, gdyby powołany wcześniej obrońca węzła z powodów fizycznych bądź moralnych nie mógł wykonywać obowiązków wynikających z urzędu, administrator diecezji może zamianować kolejnego, który będzie pełnił urząd w miejsce swojego poprzednika, a zmian w konkretnych procesach dokona wikariusz sądowy.

²⁹ Nieco inaczej zagadnienie ujęte jest w art. 34 § 2 DC, gdzie prawo mianowania członków sądu międzydiecezjalnego przysługuje biskupowi moderatorowi tylko w sprawach pilnych i tylko na okres do decyzji uprawnionych biskupów.

³⁰ L. Del Amo, *Komentarz do kan. 1435 KPK*, [w]: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, P. Majer [red.], Kraków 2011, s. 1077.

2.3. Kwalifikacje obrońcy węzła

Obrońcą węzła może być zarówno duchowny, jak i osoba świecka, mężczyzna lub kobieta. Jest to nowość w porównaniu do Kodeksu z 1917 r. Podobnie natomiast zostały określone kwalifikacje defensora. Według zamysłu prawodawcy powinien on cieszyć się nieposzlakowaną opinią oraz być wypróbowanym w roztropności i gorliwości o sprawiedliwość (kan. 1435 KPK). Prawodawca nie określa jednak sposobu przekonania się o posiadaniu wymaganych cech, dlatego ich ocena pozostaje w gestii tego, kto ma prawo nominowania na ten urząd. Ściślej natomiast w nowym Kodeksie określone zostały kwalifikacje zawodowe defensora. Obecnie nie wystarcza już, jak w dawnym prawie (zob. can. 1589 CIC) jego biegłość w prawie kanonicznym, ale wymagane jest posiadanie doktoratu lub licencjatu z prawa kanonicznego (kan. 1435 KPK). Zmiana ta – w zamysłu prawodawcy – miała niewątpliwie wpłynąć na podniesienie poziomu pracy obrońcy i wykluczeniu z tego urzędu ludzi przypadkowych, nie znających specyfiki procesów małżeńskich. Wiąże się to z faktem, że obrońca węzła musi wchodzić w dialog nie tylko ze stronami, ale również z biegłym³¹, stąd musi posiadać szeroką wiedzę nie tylko z prawa kanonicznego, ale również ze współczesnej psychologii i antropologii chrześcijańskiej, tak by z roztropnością i gorliwością o sprawiedliwość zabiegać o sprawiedliwość i stać na straży chrześcijańskiej wizji małżeństwa³². Niemniej trzeba nadmienić, że zamianowanie osoby nie mającej wszystkich wymaganych kwalifikacji jest niegodziwe, ale ważne.

Należy także zauważyć, że urząd obrońcy węzła jest niekompatybilny z urzędami sędziego i notariusza. Ponadto zgodnie z zamysłem prawodawcy, osoba pełniąca ten urząd nie może być później ważnie w tej samej sprawie, ale w innej instancji pełnomocnikiem, adwokatem, świadkiem, biegłym i asesorem (kan. 1447 KPK).

³¹ Zwrócił na to uwagę Jan Paweł II w alokucjach do audytorów i adwokatów Roty Rzymskiej. Jego zdaniem to właśnie obrońca węzła powinien wskazywać sędziemu kościelnemu błędy w ekspertyzach psychologów i psychiatrów polegające na podnoszeniu pewnych braków psychicznych, lekkich psychopatologii i czy też braków moralnych – z natury rzeczy powodujących trudności w życiu małżeńskim – do rangi przesłanek mających być podstawą orzeczenia nieważności małżeństwa, zob. Jan Paweł II, *Allocutio Summi Pontificis ad Praelatos Auditores, Administros Advocatosque Rotae Romanae coram admissos (Il giudice non si lasci suggestionare da perizie basate su premesse antropologiche inaccettabili)*, „Communicationes” 19 (1987), s. 3-8; tenże, *Allocutio Summi Pontificis ad Praelatos Auditores, Administros Advocatosque Rotae Romanae coram admissos (Il »Difensore del vincolo« è il necessario garante del rispetto della vision cristiana del matrimonio)*, „Communicationes” 20 (1988), s. 69-75, zob. także, T. Rozkrut, *Jan Paweł II do Roty Rzymskiej*, Tarnów 2003.

³² A. Pastwa, *Officium „Proponendi et exponendi omnia”*, s. 336.

2.4. Udział obrońcy wężła w procesie

Udział obrońcy wężła jest konieczny we wszystkich sprawach, w których chodzi o nieważność lub rozwiązanie wężła (zob. kan. 1432 KPK, DC 56 § 1), czyli jego obecność jest konieczna zarówno we wszystkich procesach zmierzających do orzeczenia nieważności małżeństwa i w każdej instancji oraz w procesie do dyspensy od małżeństwa zawartego a niedopełnionego (kan. 1701 § 1 KPK). Prawodawca stwierdza jednocześnie, że pominięcie jego wezwania powoduje nieważność akt, chyba że faktycznie był obecny i przynajmniej przed wyrokiem przejrzał akta, mając możliwość wypełnienia swojego zadania (kan. 1433 KPK, DC 60). Jak jednak zauważa M. Greszata wydaje się dyskusyjne, by tylko na podstawie notatki lub uwag obrończych sporządzonych przed wyrokiem można uznać wypełnienie przez niego zadania, bowiem jego obecność jest przewidziana przez prawodawcę także na innych etapach procesu³³.

Obecność obrońcy wężła nie jest natomiast wymagana w sprawach o separację małżonków oraz w procesie dotyczącym domniemanej śmierci współmałżonka³⁴.

W kan. 1448 KPK zawarte są motywy powstrzymywania się od wykonywania urzędu przez obrońcę. Należą do nich pokrewieństwo lub powinowactwo ze stronami w jakimkolwiek stopniu linii prostej i aż do czwartego stopnia linii bocznej, sprawowanie opieki wobec małoletnich oraz kurateli wobec starszych lub osób niemających zdolności procesowej, zażyłość wynikająca ze wspólnego zamieszkania, prowadzenia wspólnych interesów lub bliskiej przyjaźni, niechęć spowodowana wielką nieprzyjaźnią prowadzącą do antypatii lub nieprzejednanej nienawiści, a także szczególny interes mający na celu uzyskanie korzyści lub uniknięcie szkody³⁵. Dodatkowo, mając na uwadze art. 67 DC, analogicznie do sędziego, powinien wyłączyć się obrońca, jeśli padłoby na niego jakiekolwiek uzasadnione podejrzenie o kierowanie się względami osobistymi. Jeżeli we wskazanych sytuacjach obrońca sam nie powstrzyma się od działania, to strona może wnieść o jego wyłączenie (kan. 1449 § 4 KPK).

Zgodnie z nowym Kodeksem Prawa Kanonicznego obrońca wężła jest obecny na różnych etapach procesu małżeńskiego. Praktycznie pojawia się od momentu wyznaczenia składu trybunału i od tej chwili może działać.

Norma ogólna z kan. 1434 KPK stanowi, że obrońcy wężła należy wysłuchać ilekroć ustawa nakazuje, aby sędzia wysłuchał stron, bądź jednej z nich (kan. 1434, n. 1 KPK, DC 59). Podobnie ilekroć wymagany jest wniosek

³³ M. Greszata – Telusiewicz, *O kodeksowym rozumieniu urzędu obrońcy wężła*, s. 10.

³⁴ T. Pieronek, *Udział obrońcy wężła*, s. 99.

³⁵ L. Del Amo, *Komentarz do kan. 1448 KPK*, [w]: *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, P. Majer [red.], Kraków 2011, s. 1090.

strony – aby sędzia mógł coś zdecydować – wniosek obrońcy węzła ma taką samą siłę (kan. 1434, n. 2 KPK, zob. DC 59).

Z normy tej prawodawca wyprowadza wiele szczegółowych postanowień odnoszących się do obrońcy węzła. Instrukcja „*Dignitas connubi*” zawiera normę, że korzystne jest aby przewodniczący trybunału przed przyjęciem bądź oddrżuceniem skargi powodowej wysłuchał opinii obrońcy węzła (DC 119 § 2)³⁶.

Na etapie *litis contestatio* defensor ma prawo, jak pozostałe strony, prosić o sesję dla zawiązania sporu, opiniować prośbę o zmianę formuły sporu oraz być poinformowanym przez sędziego o dekrete ustalającym formułę sporu³⁷. W literaturze przedmiotu dyskutuje się, czy ma prawo prosić o zmianę formuły sporu. Jak zauważa A. Dzięga prawo to nie stoi w sprzeczności z rolą procesową defensora, o ile oczywiście wnosi o rezygnację tytułu lub tytułów, bowiem nie do pogodzenia z ekonomią procesową, którą wyznacza mu prawodawca, byłoby wnioskowanie o dodanie kolejnych tytułów nieważności³⁸.

W dalszej części procesu obrońca węzła może przedstawiać sędziemu zagadnienia, co do których strona ma być przesłuchana (kan. 1533 KPK). Na podstawie tej normy w wielu trybunałach wykształciła się praktyka redagowania przez obrońcę węzła pytań do stron oraz świadków. Nie budzi ona wątpliwości prawnych³⁹, chociaż trzeba zauważyć, że nie jest to ścisły obowiązek obrońcy, bowiem zadanie to przynależy także do sędziego, a już tylko do niego bezpośrednio zadawanie pytań.

Defensor ma także prawo być obecnym podczas przesłuchania stron, świadków i biegłych (kan. 1678 § 1 n. 1 KPK, DC 159⁴⁰), przy czym trzeba wyraźnie zauważyć, że jest to jego prawo, a nie ścisły obowiązek⁴¹. Ma także prawo przejrzeć akta sądowe, nawet jeszcze nieogłoszone i zapoznać się z dowodami

³⁶ Analogicznej normy brak w KPK

³⁷ Zob. A. Dzięga, *Zadania procesowe obrońcy węzła małżeńskiego*, s. 31.

³⁸ Tamże, s. 32-33.

³⁹ Odmienne zdanie przedstawia T. Pieronek, twierząc, że sporządzanie przez obrońcę węzła pytań do przesłuchania stron i świadków, czyni z niego osobę uprzywilejowaną wobec innych uczestników procesu, por. T. Pieronek, *Udział obrońcy węzła*, s. 99-102.

⁴⁰ Prawo to przysługuje również adwokatowi strony, który broni interesu prywatnego, przy czym o ile sędzia z powodu partykularnych okoliczności osób i rzeczy może postanowić, że należy postępować z zachowaniem tajemnicy i zakazać adwokatowi obecności, to nie może tego uczynić w stosunku do obrońcy węzła, który reprezentuje interes publiczny.

⁴¹ Na kanwie tego kanonu w niektórych sądach zrodziła się praktyka wpisywania obrońcy węzła do kwestionariusza przesłuchań, chociaż w praktyce nie jest on obecny. Jest to sprzeczne z kan. 1568 KPK, w którym prawodawca nakazuje, by do protokołu notariusz wpisywał osoby obecne podczas przesłuchania. Ponadto mając na uwadze, że część przesłuchań dokonuje się poprzez wyznaczenie audytorów dokonujących przesłuchań na parafiach, w praktyce dochodzi do mianowania przez proboszcza lub innego wyznaczonego kapłana obrońcy węzła *ad casum*, co nie ma żadnych podstaw w obowiązującym prawie.

przedłożonymi przez strony (kan. 1678 § 1 n. 2 KPK, DC 159). Może również wnosić o dopuszczenie dowodów (DC 56 § 3), które jego zdaniem bądź wskazują na ważność małżeństwa, bądź ujawnią słabość dowodów proponowanych przez strony, jako mających przyczynić się do wydania wyroku *pro nullitate*. Sędzia w tej materii traktuje wniosek obrońcy, tak jak pozostałych stron i może dowód przyjąć lub odrzucić. Prawo do zgłaszania nowych dowodów defensor może zrealizować szczególnie w momencie publikacji akt, bowiem warto, by przed zamknięciem postępowania dowodowego wypowiedział się co kompletności wprowadzonych dowodów.

W dalszej kolejności, zgodnie z kan. 1432 KPK obowiązkiem obrońcy wężła jest proponowanie i przedstawianie wszystkiego⁴², co w sposób rozumny może zostać przytoczone przeciwko nieważności lub rozwiązaniu małżeństwa⁴³. W oparciu o tę normę i kan. 1606 KPK opracowuje on uwagi przed wydaniem wyroku, w których – w świetle ustaw i norm procesowych – ocenia zgromadzony materiał dowodowy i przytacza argumenty za ważnością wężła małżeńskiego. Jak zauważają autorzy, to w uwagach przedwyrokowych realizuje się zasadniczy cel aktywności obrońcy wężła⁴⁴. Trzeba tutaj zaznaczyć, że w przypadku, gdy nie ma rozumnych argumentów za nieważnością małżeństwa, nie powinien optować za wydaniem wyroku pozytywnego, ale powinien oświadczyć, że zdaje się na sprawiedliwość Trybunału. Przeciwnie bowiem działanie byłoby zaprzeczeniem jego roli wyznaczonej mu przez prawodawcę. Nie może tak uczynić nawet wtedy, gdy osąd jego rozumu oparty na zebranych dowodach, dawałby mu moralną pewność o nieważności związku. Nie oznacza to oczywiście konieczności obrony wężła małżeńskiego za wszelką cenę, na wszystkie możliwe sposoby i wbrew rozsądkowi. Obrońca wężła powinien bowiem mieć zawsze przed oczami obiektywną prawdę o osobie ludzkiej i wspólnocie małżeńskiej⁴⁵, której wężła broni.

Szczególną rolę prawodawca przewidział dla obrońcy wężła w sprawach procedowanych z tytułu niezdolności, o której w kan. 1095 KPK. Jego obowiązkiem w takich procesach jest troska, by biegłego poproszono o opinię rzeczywiście dotyczącą stanu faktycznego sprawy i nieprzekraczającą jego kompetencji oraz by jego opinia została oparta na zasadach antropologii chrześcijańskiej i miała charakter naukowy. Ponadto powinien wskazać sędziemu

⁴² Zob. M. Greszata, *Z dyskusji nad zadaniem obrońcy wężła*, s. 158-161.

⁴³ Zob. S. Paździor, *Sędziowska ocena uwag przedwyrokowych obrońcy wężła małżeńskiego*, [w:] *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia*, t. 1, Lublin 1999, s. 41-46.

⁴⁴ U. Nowicka, *Obrońca wężła małżeńskiego gwarantem prawdy i sprawiedliwości*, s. 35.

⁴⁵ Zob. A. Pastwa, *Officium „Proponendi et exponendi omnia*, s. 337; U. Nowicka, *Anima-dversiones obrońcy wężła małżeńskiego w trybunale apelacyjnym*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) z. 3-4, s. 226.

wszystko co przemawia za ważnością małżeństwa, a w przypadku wydania wyroku *pro nullitate* powinien wskazać trybunałowi apelacyjnemu wszystko, co z opinii biegłego przemawiało za ważnością małżeństwa, a nie zostało zauważone przez sędziów wydających wyrok (DC 56 § 4).

Trzeba także wyraźnie stwierdzić, że posługa obrońcy węzła podczas zgłaszania uwag przedwyrokowych musi mieć charakter aktywny⁴⁶ i nie sposób pogodzić z nią praktyki w postaci rezygnacji obrońcy węzła z przedstawienia uwag, co jest jednoznaczne ze zrzeczeniem się prawa do obrony⁴⁷.

Ponadto należy zauważyć, że gdyby strony przedstawiły głos obrończy, defensor ma prawo do ponownej repliki (kan. 1603§ 1-3 KPK), przy czym prawo to pozostaje nieograniczone, czyli istnieje po każdej wypowiedzi stron⁴⁸.

Obronca węzła ma także obowiązek przedstawienia uwag na dalszym stopniu trybunału (kan. 1682 § 2 KPK, DC 56 § 6)⁴⁹, przy czym nie powinien on bronić małżeństwa bez zwracania uwagi na to, czy jego twierdzenia mają poważne podstawy⁵⁰. Jego uwagi na stopniu apelacyjnym, chociaż mogą odnosić się do uwag defensora w niższej instancji, to jednak muszą zawierać własne stanowisko, szczególnie w sytuacji, gdy na stopniu apelacyjnym został dołączony nowy materiał dowodowy (DC 56 § 6).

Kolejnym prawem obrońcy węzła jest złożenie apelacji od wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa (kan. 1628 KPK), przy czym inaczej niż w Kodeksie z roku 1917 (can. 1986 CIC), Kodeks Jana Pawła II nie czyni tej czynności jego ścisłym obowiązkiem⁵¹, ale daje mu takie prawo. Trzeba

⁴⁶ Zob. *Przemówienie papieża Franciszka podczas audiencji dla uczestników sesji plenarnej Najwyższego Trybunału sygnatury Apostolskiej z dnia 8 listopada 2013 r.*, „L'OssRom”, 358 (2014) z. 1, s. 23-24.

⁴⁷ Zob. A. Dziega, *Zadania procesowe obrońcy węzła małżeńskiego*, s. 36.

⁴⁸ R. Sztymchmiller, *Komentarz do kanonu 1606 KPK*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, księga VII procesy, J. Krukowski [red.], Poznań 2007, s. 263.

⁴⁹ Zob. G. Erlebach, *Dekret zatwierdzający (kan. 1682 § 2 KPK) w świetle orzecznictwa rotalnego*, [w:] *Divina et Humana. Księga Jubileuszowa w 65. Rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisław [red.], Lublin 2001, s. 413-433.

⁵⁰ Zob. G. Leszczyński, *Rola obrońcy węzła w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 49 (2006) z. 3-4, s. 53-54; A. Bartczak, *Obrona ważności małżeństwa w perspektywie poszukiwania prawdy o małżeństwie w czynnościach obrońcy węzła małżeńskiego*, „Ius Matrimoniale” 14 (2009), s. 165-166.

⁵¹ Wydaje się, że taki obowiązek w Kodeksie z 1983 r. istnieje jedynie w przypadku procesu opartego o dokumenty (kan. 1687), gdy obrońca węzła nie ma pewności albo co do istnienia defektu sprawiającego nieważność małżeństwa, na jaki powołuje się sędzia w wyroku, albo co do braku dyspensy, C. De Diego-Lora, *Komentarz do kanonu 1687*, [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, P. Majer [red.], Kraków 2011, s. 1267. Ponadto niektórzy autorzy zauważają, że obrońca węzła powinien złożyć apelację, jeżeli roztropnie uważa, że brakuje podstaw do stwierdzenia nieważności małżeństwa albo istnieje uzasadnione przypuszczenie, że małżeństwo zostało uzdrowione, zob. G. Erlebach, *Komentarz do kanonu 1687*, [w:] *Komen-*

oczywiście zauważyć, że – w dotychczasowym prawie, przed reformą dokonaną przez papieża Franciszka – na pierwszym stopniu trybunału wyrok *pro nullitate* podlegał apelacji z mocy samego prawa. Problem powstawał natomiast przy wyroku *pro vinculo*. Niektórzy autorzy wskazują, że w tym wypadku obrońca węzła z istoty swego urzędu nie miał prawa apelacji, ponieważ jako strażnik dobra publicznego Kościoła, nie mógł przy takim wyroku ponieść straty⁵². Bardzo zasadny wydaje się jednak wniosek, że prawodawca nie pozbawiał obrońcy węzła prawa do takiej apelacji, a jedynie ekonomia procesowa nie pozwalała mu na podjęcie tej czynności.

Obrońcy węzła przysługuje również prawo do zaskarżenia ważności wyroku (kan. 1626 § 1 KPK), przy czym prawodawca nie rozróżnia czy chodzi tutaj o nieważność spowodowaną wadą usuwalną czy nieusuwalną. W tym wypadku jego upoważnienie jest większe, niż upoważnienie stron, o ile bowiem strona procesowa ma legitymację do wniesienia skargi, tylko wtedy gdy czuje się pokrzywdzona wyrokiem, to obrońca węzła – tak samo jak w przypadku apelacji – ma taką legitymację z samego prawa uczestniczenia w procesie, czyli w sprawach małżeńskich zawsze, chociaż – jak się wydaje – zasadność takiej skargi musi wynikać ze szkody, jakiej może doznać interes publiczny⁵³.

3. Nowe spojrzenie na rolę obrońcy węzła

Odnowionego spojrzenia na rolę obrońcy węzła w procesach małżeńskich należy szukać już w przemówieniu papieża Franciszka do członków Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej z 8 listopada 2013 r.⁵⁴

Przed wszystkim papież przypomniał istniejące już normy w postaci obowiązku aktywnego uczestnictwa obrońcy w procesach małżeńskich oraz konieczności wiernego i sumiennego wypełniania powierzonych mu zadań. Stwierdził także, że obrońca węzła nie jest zarówno od ferowania wyroków, jak i od jedynie pobieżnego streszczenia akt sprawy, bowiem w każdym przypadku musi wyrazić swoją ocenę zgromadzonego materiału dowodowego.

Niezwykle ważnym stwierdzeniem Ojca Świętego jest to, by obrońca węzła z zaangażowaniem oceniał kwestie poruszane przez biegłych, tak by nie

tarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. V, księga VII procesy, s. 365-367, M. Greszata-Telusiewicz, *O kodeksowym rozumieniu urzędu obrońcy węzła*, s. 15.

⁵² R. Sztuchmiller, *Komentarz do kanonu 1636*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, księga VII procesy, s. 294-295.

⁵³ C. De Diego-Lora, *Komentarz do kanonu 1626*, [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, P. Majer [red.], Kraków 2011, s. 1219.

⁵⁴ *Przemówienie papieża Franciszka podczas audiencji*, s. 23-24.

dochodziło do zredukowania wizji osoby ludzkiej, ograniczonej do jej wymiaru ziemskiego i naturalnego, a tym samym do zaprzeczenia antropologii chrześcijańskiej.

Nowym ujęciem zagadnienia ze strony papieża Franciszka jest zwrócenie uwagi, że obrońca węzła jest wezwany, by poszukiwać harmonii pomiędzy przepisami Kodeksu Prawa Kanonicznego, a konkretnymi sytuacjami Kościoła i społeczeństwa⁵⁵. Ze słów tych nie można oczywiście wysnuwać wniosku, że obrońca węzła ma naginać przepisy prawa, tak by procesy częściej kończyły się wyrokami *pro nullitate*, a tym samym, by umożliwić stronom, najczęściej trwającym w nowych związkach, przystępowanie do sakramentu Eucharystii. Trzeba bowiem pamiętać, że obrońca węzła musi działać w granicach prawa i obiektywnej prawdy o małżeństwie stron. Jego duszpasterska wrażliwość ma natomiast wyrażać się w troskliwym dbaniu o przestrzeganie norm, wskazywaniu możliwości prezentacji nowych dowodów i nie stawianiu na stanowisku obrony małżeństwa za wszelką cenę, ale przyjęciu roli współpracownika sędziego⁵⁶. Trzeba jednak zauważyć, że – zdaniem papieża – dbanie defensora o poznanie prawdy powinno iść w parze z dobrem duszpasterskim stron, bowiem te dwie rzeczywistości łączą się ze sobą i uzupełniają.

Powyższa myśl została rozwinięta w twierdzeniu, że obrońca węzła nie powinien stanowić przeciwwagi dla uprawnień sędziego, bowiem to do tego ostatniego należy wyłącznie rozstrzygnięcie sprawy. Niemniej jednak, gdyby uważał, że wyrok sędziego jest niewłaściwy lub nieodpowiednio umotywowany ma prawo, a nawet obowiązek złożenia apelacji. Jednak nawet wtedy jego zadanie nie dominuje nad zadaniem sędziego⁵⁷, chociaż jak zauważa papież Franciszek: „[...] sędziowie mogą czerpać ze skrupulatnego działania tego, kto broni węzła małżeńskiego, pomoc dla swojego działania”⁵⁸.

W kontekście tych myśli należy odczytywać normy dotyczące obrońcy węzła zawarte w *Mitis Iudex Dominus Iesus*. Część z nich jest oczywiście powtórzeniem wcześniejszych przepisów prawa, które w większości nadal zachowują swoją ważność, niemniej jednak należy wskazać na nowe unormowania w obrębie interesującego nas zagadnienia.

Po pierwsze wydaje się, że paradoksalnie zawężona została rola obrońcy węzła na samym początku procesu zwyczajnego. O ile bowiem w instrukcji *Dignitas connubi* prawodawca zawierał zalecenie, by przed przyjęciem, bądź odrzuceniem skargi, przewodniczący trybunału wysłuchał obrońcy węzła (DC 119 § 1), o tyle MIDI zawiera normę, by wikariusz sądowy poinformował obrońcę

⁵⁵ Tamże, s. 23.

⁵⁶ U. Nowicka, *Obronca węzła małżeńskiego gwarantem prawdy i sprawiedliwości*, s. 38-39.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ *Przemówienie papieża Franciszka podczas audiencji*, s. 24.

węzła po przyjęciu skargi, a zatem opinia defensora nie ma wpływu na decyzję wikariusza sądowego. Jednak zgodnie z kan. 1676 § 1 MIDI powinien on doręczyć obrońcy węzła skargę powodową wraz ze swoim dekretem jej przyjęcia. Wydaje się również, że skoro skarga i wspomniany dekret mają zostać doręczono stronie pozwanej – o ile sama nie podpisała skargi – tak, by mogła w ciągu 15 dni wyrazić swoje stanowisko odnośnie żądania, to takie samo prawo i w tym samym terminie przysługuje obrońcy węzła. Co więcej wydaje się, że taka opinia wyrażona przez defensora byłaby korzystna dla późniejszego ustalenia tytułów zawartych w *litis contestatio*, chociaż – co należy wyraźnie zauważyć – trudne do zrozumienia z punktu widzenia roli obrońcy węzła byłoby, gdyby próbował wskazywać kolejne tytuły nieważności małżeństwa.

Nowością, jeżeli chodzi o proces zwyczajny, jest możliwość powtórnego wysłuchania obrońcy węzła przez wikariusza sądowego, które może mieć miejsce przez ustaleniem formuły wątpliwości. Natomiast po *litis contestatio*, dekret ten powinien być obrońcy węzła notyfikowany.

Bez zmian pozostało prawo defensora do obecności podczas przesłuchania świadków, stron i biegłych, przeglądania akt procesowych, choćby jeszcze nieogłoszonych oraz zapoznawania się z dokumentami przedłożonymi przez strony (kan. 1677 §1 MIDI).

Szczególna rola obrońcy węzła uwidacznia się aktualnie w kontekście odstąpienia przez prawodawcę od obowiązku apelacji po pozytywnym wyroku trybunału I instancji. Ogłoszenie wykonalności takiego wyroku po upływie 15 dniowego terminu od jego wydania (kan. 1679 MIDI) musi skłaniać defensora do wzmożenia czujności wobec czynności proceduralnych dokonywanych przez strony i członków trybunału, staranniejszej oceny dowodów znajdujących się w aktach sprawy⁵⁹, wreszcie do złożenia apelacji (kan. 1680 § 1 MIDI), jeśli z dokonanej przez niego analizy akt wynika, że nie przedstawiono dowodów pozwalających na wydanie wyroku *pro nullitate* albo wyrok opiera się na fałszywych, bądź niesprawdzonych przesłankach. Po apelacji, w kolejnej instancji, także należy wyznaczyć obrońcę węzła, który podejmuje działania zgodnie z KPK i DC.

Mając na uwadze prawo obrońcy węzła do apelacji, na osobie sędziego ciąży obowiązek poinformowania obrońcy o wyroku, tak by ten w terminie

⁵⁹ Staranniejsza ocena dowodów wynika z faktu, że prawodawca w sprawach o nieważność małżeństwa uznał, że przyznanie się sądowe oraz oświadczenia stron, poparte ewentualnymi zeznaniami świadków potwierdzającymi ich wiarygodność może mieć pełną wartość dowodową (kan. 1678 § 1 MIDI), co stwarza zagrożenie wypaczenia prawdy o małżeństwie, gdyż relacje stron na temat ich małżeństwa niejednokrotnie nacechowane są emocjami, subiektywnym spojrzeniem na problemy małżeńskie oraz chęcią uzyskania pozytywnego wyroku, nawet za cenę zakłamania prawdy o samym małżeństwie. W tym kontekście defensor ma jeszcze ściślejszy obowiązek krytycznej oceny przedstawionych dowodów.

podanym przez prawodawcę mógł podjąć przewidziane przez prawo działania. Defensorowi dalej przysługuje także prawo wniesienia skargi o nieważność wyroku zgodnie z kan. 1619-1640 KPK (kan. 1680 § 1 MIDI).

Z kolei jeżeli chodzi o proces skrócony przed biskupem diecezjalnym, trzeba stwierdzić, że chociaż prawodawca nie wspomina o obecności obrońcy węzła na początku procesu, to jednak warto, by tak jak w procesie zwyczajnym, wikariusz sądowy zaznajomił go ze skargą, tak by mógł wyrazić swoją opinię do zasadności przeprowadzenia tego typu procesu⁶⁰.

Następnie, po określeniu formuły wątpliwości i przeprowadzeniu posiedzenia, na którym będą zbierane dowody, powinien wyznaczyć defensorowi termin 15 dni na przedstawienie uwag na korzyść węzła (kan. 1686 MIDI), które powinny być sporządzone zgodnie z wymaganiami przewidzianymi przez proces zwyczajny. Wydaje się, że uwagi obrońcy mogą także zawierać wniosek, by proces został skierowany na zwyczajny tryb postępowania. Oczywiście tak, jak w procesie zwykłym defensorowi przysługuje prawo apelacji, w tym wypadku do metropolity lub Roty Rzymskiej. Jeżeli zaś wyrok został wydany przez metropolitę, apelacja przysługuje do najstarszego sufragana lub jeżeli wyrok wydał biskup nie mający niższego zwierzchnika niż Biskup Rzymski, do biskupa wybranego przez siebie na stałe (kan. 1687 § MIDI). Tak jak w procesie zwyczajnym, tak i tutaj obrońca węzła nie powinien apelować, gdyby chciał to czynić jedynie z powodu chęci obrony małżeństwa za wszelką cenę, samemu nie znajdując argumentów za jego ważnością lub w celu działania na zwłokę.

Obecność defensora jest konieczna także w procesie opartym na dokumentach. Pomimo tego, że zostają w nim pominięte formalności procesu zwykłego, to jednak przed wydaniem wyroku należy wezwać obrońcę węzła (kan. 1688 MIDI). Należy mniemać, że ma on prawo wyrazić swoją opinię co do zasadności tego typu procesu. Oczywiście sędzia pozostaje niezawisły w swojej decyzji, jednak obrońca, który uznałby, że wyrok posiada wady, o których mowa w kan. 1688 MIDI⁶¹ lub brak dyspensy nie jest pewny, powinien apelować do trybunału drugiej instancji z zaznaczeniem, że chodzi o proces oparty o dokumenty (kan. 1689 § 1 MIDI). Również na etapie apelacyjnym udział obrońcy węzła w tego typu procesie jest konieczny, bowiem może on wnioskować o odesłanie sprawy do trybunału I instancji i postępowanie w nim zgodnie z normami o procesie zwyczajnym (kan. 1690 MIDI).

⁶⁰ Zob. M. Greszata–Telusiewicz, *Processus brevior*, [w]: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, J. Krajczyński [red.], Płock 2015, s. 91.

⁶¹ Proces oparty na dokumentach może mieć miejsce, jeżeli z dokumentu, który nie podlega sprzeciwowi lub zarzutowi wynika w sposób pewny istnienie przeszkody zrywającej lub brak przepisanej prawem formy oraz gdy z pewnością wiadomo, że dyspensy nie została udzielona lub pełnomocnik nie posiadał ważnego zlecenia (kan. 1688 MIDI).

W kontekście wyżej przedstawionych zmian konieczne jest nieustanne podnoszenie kompetencji merytorycznych obrońcy węzła, tak by nie doszło do podważenia zasad chronionych przez prawo procesowe: „nierozzerwalności węzła małżeńskiego”, „konieczności zagwarantowania w najwyższym stopniu ochrony prawdy świętego węzła” oraz troski o „zbawienie dusz, która pozostaje najwyższym celem instytucji, ustaw i prawa”⁶².

Ta troska stawia przed obrońcą węzła obowiązek aktywnego uczestnictwa w procesach małżeńskich, w których ma być gwarantem poprawności zastosowania procedur sądowych i przedstawiać wszystko, co w sposób rozumny przemawia za ważnością małżeństwa. Obowiązek ten staje się tym poważniejszy, iż reforma prawa małżeńskiego zniosła apelację z urzędu po pozytywnym wyroku trybunału pierwszej instancji, a zatem troska o publiczne dobro Kościoła, jakim jest małżeństwo, w jeszcze większym stopniu spoczęła na obrońcy węzła, który powinien apelować lub zaskarżać wyrok zawsze wtedy, gdy uważa, że zgromadzone w sprawie dowody – jego zdaniem – nie przemawiają za ważnością małżeństwa.

Streszczenie

Obrońca węzła pełni znaczącą rolę w kanonicznych procesach małżeńskich. Jego zadaniem jest reprezentowanie Kościoła i stanie na straży *bonum publicum*, którym jest nierozzerwalność ważnego węzła małżeńskiego. Z woli prawodawcy jest gwarantem poprawności zastosowania procedur sądowych i powinien przedstawiać wszystko, co w sposób rozumny przemawia za ważnością małżeństwa. Obecność defensora w procesach stała się jeszcze bardziej znaczącą po zmianach, które do prawa kanonicznego wprowadził papież Franciszek w Liście apostolskim motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*. Dotyczy to zwłaszcza jego zadań w kontekście odstąpienia przez prawodawcę od obowiązku apelacji po pozytywnym wyroku trybunału I instancji oraz w procesie skróconym przed biskupem diecezjalnym. Prawo apelacji i zaskarżania wyroku, które mu przysługuje, stanowi skuteczny środek ochronny przed wydaniem niesprawiedliwego wyroku.

SŁOWA KLUCZOWE: obrońca węzła, proces małżeński, nieważność małżeństwa

⁶² MIDI, wstęp; zob. J. Krajczyński, *Proces zwyczajny*, [w]: *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, s. 60-63.

Abstract

The role of the defender of the holy matrimony in marital proceedings

Defender of the bond acts a significant role in the canonical process of marriage. His task is representing the Church and protection of this kind the public good, which is indissolubility valid marriage bond. By the will of the legislator he is the guarantor of the correctness of the application of judicial procedures and he should present everything, what in the way of rational supports the validity of marriage. The presence of the defender in the process has become even more important after the changes to the canon law which were introduced by the pope Francis in the Apostolic Letter *motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus* (*The Lord Jesus, Gentle Judge*). This applies especially to some tasks of defenders in the context of the withdrawal of the legislator from the obligation to appeal after a positive judgment of the court of first instance and in the shorter and more streamlined process, judged personally by the diocesan bishop, for certain rare and exceptional cases. The defenders right to appeal and the appeal against the judgment is an effective preventive measure before issuing an unfair judgment.

KEYWORDS: defender of the bond, the canonical process of marriage, nullity of marriage

Bibliografia

- Bartczak A., *Obrona ważności małżeństwa w perspektywie poszukiwania prawdy o małżeństwie w czynnościach obrońcy węzła małżeńskiego*, „Ius Matrimoniale” 14 (2009), s. 155-169.
- Biskupski E., *Obronca węzła w kanonicznym procesie małżeńskim*, Łódź 1937.
- Dzięga A., *Zadania procesowe obrońcy węzła małżeńskiego*, [w:] *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia*, t. 1, Lublin 1999, s. 23-40.
- Góralski W., *Urząd obrońcy węzła małżeńskiego w świetle przemówień papieża do Roty Rzymskiej z lat 1939-2007*, „Ius Matrimoniale” 13 (2008), s. 79-90.
- Greszata – Telusiewicz M., *O kodeksowym rozumieniu urzędu obrońcy węzła*, „Człowiek – Rodzina – Prawo” (2013) nr 3, s. 9-16.
- Greszata – Telusiewicz M., *Processus brevior*, [w:] *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, J. Krajczyński [red.], Płock 2015, s. 75-92.
- Greszata M., *Z dyskusji nad zadaniem obrońcy węzła*, „Prawo – Administracja – Kościół” 5 (2001) z. 1, s. 153-168.
- Grocholewski Z., *Quisnam est pars conventa in causis nullitatis matrimonii?*, „Periodica de re morali, canonica, liturgica” 79 (1990), s. 357-391.
- Krajczyński J., *Proces zwyczajny*, [w:] *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, J. Krajczyński [red.], Płock 2015, s. 53-73.

- Leszczyński G., *Rola obrońcy wężła w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Prawo Kanoniczne” 49 (2006) z. 3-4, s. 51-61.
- Nowicka U., *Animadversiones obrońcy wężła małżeńskiego w trybunale apelacyjnym*, „Prawo Kanoniczne” 53 (2010) z. 3-4, s. 223-243.
- Nowicka U., *Obrońca wężła małżeńskiego gwarantem prawdy i sprawiedliwości: refleksje na kanwie przemówienia papieża Franciszka do członków Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej z 8 listopada 2013 r.*, „Ius Matrimoniale” 25 (2014), s. 31-42.
- Pastwa A., *Officium „Proponendi et exponendi omnia” (kan. 1432) in favorem veritatis. Znaczenie animadversiones obrońcy wężła w procesie o nieważność małżeństwa*, „Śląskie Studia Historyczno – Teologiczne” 40 (2007) z. 2, s. 328-338.
- Paździor S., *Sędziowska ocena uwag przedwyrokowych obrońcy wężła małżeńskiego*, „Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia”, t. 1, Lublin 1999, s. 41-46.
- Pieronek T., *Udział obrońcy wężła w procesie małżeńskim*, [w:] *Kościół i prawo*, t. 6, Lublin 1989, s. 91-102.